

Fóti Péter: Thomas Gordon viselkedési ablaka és A. S. Neill summerhilli iskolájának demokratikus önkormányzata

1.A summerhilli közvetlen demokrácia elvei

Amíg Thomas Gordon könyvei nagyrészt megjelentek magyarul¹, addig a skót származású Alexander Sutherland Neill neve szinte ismeretlen Magyarországon.² Ezzel szemben Angliában a 20-as, az Egyesült Államokban a 60-as évektől a német nyelvterületen a 68-as diáklázadások óta³ Neill munkássága a pedagógiai irodalom és gondolkodás fontos forrásai közé tartozik. Ezért nem véletlen az, hogy én előbb kerültem közel Thomas Gordonhoz, és az a szerencse is ért, hogy részt vehettem az első magyarországi Gordon tanfolyamon 1988-ban, amely egyben instruktorképző tanfolyam is volt. Az 1990-es évek elején vezettem is ilyen

¹ T.E.T. – A tanári hatékonyság fejlesztése (2002), P.E.T. - A gyereknevelés aranykönyve (2002) Tanítsd gyermekedet önfegyelemre! (2001), Vezetői eredményesség tréning (2002) emberi kapcsolatok (2002)

² Bar eredeti Neill szövegek tudtommal nem jelentek meg magyarul, egy könyvben Mihály-Gubi-Bálint: A polgári nevelés radikális alternatívái foglalkoznak Summerhillel és Neillel is.

³ Az skót Neill Németországban a 68-as egyetemista mozgalom idején lett híres, mint egy szokatlan, utánozhatatlan iskolaalapító és pedagógus. A summerhilli iskola lett a tekintélyellenes nevelés megtestesítője, és mint ilyen heves viták kereszttüzebe került. Az 1969 decemberében megjelent „Theorie und Praxis der antiautoritären Erziehung“ című könyv (A tekintélyellenes nevelés elmélete és gyakorlata) 1970 szeptemberéig 500000 mára több mint 1,1 millió példányban kelt el. 1967/68-ban Neill egy 75 éves öregember volt, aki életművének legjavát a két világháború között „alkotta“. Neill mindig hangsúlyozta, hogy gondolataira és módszerére legnagyobb háttal egy Homer Lane nevű amerikai barátja volt, aki 1925-ben hunyt el. Homer Lane előbb az Egyesült Államokban, majd Angliában vezetett gyerek köztársaságokat, ahova fiatalok bűnözőket vett fel. Homer Lane-en keresztül kapcsolódott Neill a szabadelvű pszichoanalitikus pedagógiához. Neill életműve része a századfordulón megindult társadalmi és pedagógia reformmozgalomnak, amely a pszichoanalízisre alapozva akarta az iskolarendszert, a büntetés-végrehajtást szocialista elveken megreformálni. A gyerekköztársaságok egy része is ehhez a szabadelvű mozgalomhoz tartozott. Neill ebben a mozgalomban töltött be fontos szerepet. Iskolája alapítása előtt újságíróként kiadója volt egy reformpedagógiai folyóiratnak és a kor egyik leghíresebb angliai reform-iskolájában dolgozott, mint tanár. Első pedagógiai írásaitól az utolsóig egy ponton volt radikálisabb, mint az összes többi pedagógus beleértve Montessorit is, nevezetesen, hogy védte az egyéni szabadságot, az egyenlőséget, az önrendelkezést minden tekintéllyel és kulturális normával szemben. Szemben minden egyéb pedagógussal Neill nem volt hajlandó tudomásul venni a szabadság megöly burkolt megcsönkítését sem. Az, hogy Neill álláspontjával sok ellenséget szerzett magának elsősorban azzal magyarázható, hogy nem reformer volt, aki bizonyos problémákat akart megoldani, hanem az egészet akarta radikálisan megváltoztatni. Az iskolarendszer alapjait tette kérdésessé: A nevelés céljait, annak morális tartóoszlopait: A fiatalok szabad szexualitását a házasság intézménye és a szexuális elnyomás helyett, a vallást, az intézményeket: az egyházat, a hadsereget, , az iskolát. Az értékrendszert: az iskolai sikert, a képzést, a kultúrát, a szociális státust, a nevelő tekintélyét, és módszereit, ezen belül elsősorban a büntetéshez való jogot. A büntetést, félelemkeltest a büntetéssel való fenyegetést nemcsak hogy haszontalannak és károsnak, hanem egyenesen bűnnek nevezte.

A társadalom, amelyet Neill a fennálló helyett elképzelt elsősorban az egyéni szabadságra, az emberi egyenlőségre építene, a közösségi öngazgatásra, amelyek összességét Neill demokráciának nevezte, szemben a társadalomra ma jellemző fő vonással, amely szerinte az uralomvágyra épül, amely kifejeződik a társadalom legfontosabb tartópilléreiben: Tekintélyben, hatalomban, a jogban a büntetésre, erőszakra. Mindezekből érthető, hogy Neillt miért állítják úgy be, mint aki a laissez-faire nevelés apostola volt. Nem veszik észre, hogy, bár Neill elvette a személyiség tervezett, direkt formálását, másrészt azonban egy másik nevelési módszert alított helyébe: a nevelő itt nem konkrét utasításokat ad, hanem közvetetten (indirekt módon) struktúrákat épít, mint amit ebben a cikkben megpróbálunk leírni a summerhilli iskolai önkormányzatának példáján. A nevelő nem passzív, mint azt egy laissez-faire nevelőtől elvárjuk, hanem nagyon is aktívan, építi, erősíti a rendszert, de ez nem közvetlen állandó utasítgatással történik, hanem a struktúrák építésével, részvétellel a mindennapi életben.

tanfolyamokat Kováts Eszter barátommal. Később visszavonultam ettől a foglalatostkodástól, bár Gordon eszméit továbbra is sok vonatkozásban nagyra értékelem.

Neill summerhilli iskolájára a 2000-es évek elején figyeltem fel. Ekkor Neill már nem élt, 1973-ban hunyt el, 90 éves korában, úgy hogy az általa és (későbbi első felesége) Lilian Lindesay által 1921-ben alapított summerhilli iskolát 52 évig vezette. Iskolájának vezérelvei a gyerekek szabadsága, a tanulás önkéntessége és a demokratikus önkormányzat voltak.

Gondolatait számtalan könyvben és interjúban fejtette ki.⁴

A summerhilli iskola önkormányzatát és annak működési alapelveit szeretném itt részletesen bemutatni és elemezni. Nem rejthetem véka alá, hogy Summerhill híve vagyok, és szeretném, ha Neill eszméi Gordon után a magyar managementre⁵ és nevelési gondolkodásra hatással lennének, horribile dictu, ha Magyarországon a Neill-i elvek alapján iskola, iskolák alakulnának.⁶

A summerhilli iskola egy magániskola Angliában Suffolk megye Leiston nevű városában kb. kb. 160 km-re Londontól. Az iskola épülete egy nagy telekkel és sok melléképülettel a Neill család tulajdona. Neill halála után az iskola vezetését második felesége, Ena Neill vette át, és vezette azt egészen 1985-ig. Azóta Neill egyetlen gyermeke, az 1946-ban született Zoe Readhead az igazgató.

Az iskolában, amely bentlakásos, a 1930-as évek eleje óta minden szombat este összegyűlnek a gyerekek és az iskolában dolgozó felnőttek (korábban ilyen gyűléseket rendszertelenül, szükség esetén hívtak össze). A gyűlés megbeszéli az iskolaközösség minden ügyét, és többségi szavazással dönt a törvényekről és büntetésekről. Az iskola minden tagjának – a hatéves gyerektől az igazgatóig – egyforma szavazati és megszólalási joga van, és a meghozott törvények és büntetések is ugyanúgy mindenkire érvényesek.⁷

⁴ <http://w210.ub.uni-tuebingen.de/dbt/volltexte/2002/609/> Axel Kühn nemet nyelvű disszertációja Neill publikációs munkásságáról. (kipróbálva 2004. január 9.)

⁵ Pleydon: Democratic Management in Primary Healthcare: (University of London) Zoe-Jane Pleydon 2002-ben disszertációt nyújtott be, amelyben leírja, hogyan lehetett Summerhill demokratikus struktúráját London egyik szociálisan hátrányos helyzetű városrészének (Charlton) poliklinikájára többlépcsős folyamat során sikeresen alkalmazni. A Fairfield-Centre éppen olyan poliklinika, mint sok másik Angliában, melyben a beteg emberek elsődleges ellátása folyik. A többi, azonos feladatot ellátó intézménytől kizárólag demokratikus szervezeti struktúrájában különbözik. Annak, hogy Zoe-Jane Pleydon disszertációja alapjául egy olyan hagyományosan merev hierarchiájú intézményt választott, mint egy egészségügyi intézmény, igen nagy szimbolikus értéke van. Az iskolákban is rendszerint átlátható hierarchiaszintek érvényesülnek, melyek legalsó szintén helyezkednek el a gyerekek és a fiatalok (akik között sokszor szintén informális hierarchia uralkodik.). Summerhill bebizonyította, hogy egy iskola más struktúrában, vagy hierarchikus szerkezet nélkül is megvalósítható, és a Fairfield-Centreben Zoe-Jane Pleydonnak sikerült a "tanuló szervezet" koncepciója alapján demokratikus struktúrákat létrehozni.

⁶ <http://www.educationrevolution.org/lisofdemscho.html> oldal szerint 163 önmagát demokratikusnak tekintő iskola működik világszerte. (2004. május 25.). Ugyanezen Internet oldalakon a demokratikus iskolák definícióját is megtaláljuk: (<http://www.educationrevolution.org/demschool.html>)

1. Közös döntéshozatal a tanárok és tanulók részvételével (shared decision-making among the students and staff)
2. A tantestület és a tanulók egyenjogúak (equality among staff and students)
3. Tanulóközpontú tanulási mód, amelyben a tanulók megválaszthatják, hogy aznap mivel foglalkoznak (a learner-centered approach in which students choose their daily activities)
4. A tanuló kis közösségek az iskolaközösségének részei (the community as an extension of the classroom)

⁷ "Summerhillben mindenkinek egyenlő joga van. Senkinek nincs joga a zongorámon sétálgatni, és nekem sincs jogom egy gyerek biciklijét elvenni az engedélye nélkül. Az iskolai tanácskozáson a hatéves gyerek ugyanúgy számít, mint az enyém. Summerhill egy demokratikus önkormányzó iskola. Minden a közösségi étellel kapcsolatos, beleértve a közösségi élet szabályainak megsértéséért járó büntetést is a szombat esti általános tanácskozás hatáskörébe tartozik." (Neill: Summerhill: A radical approach to education. London, Victor Gollancz 1962, 9. oldal).

Az önkormányzat megértéséhez először felvázolunk egy gondolati modellt. Thomas Gordon ötlete volt az, hogy egy velünk kapcsolatban álló másik ember viselkedését egy téglalappal ábrázoljuk.⁸ (A Gordon módszert nem ismertetem részletesen, hiszen Gordon könyvei magyarul könnyen hozzáférhetők, és egy rövid angol változat szabadon is letölthető az Internetről.⁹)

A téglalapon belül három területet különített el:

1. A másik embernek problémája van
2. Nincs probléma terület
3. Nekem van problémám a másik ember viselkedésével

1. ábra

A Gordon módszer részletesen leírja, hogy milyen kommunikáció hatékony, attól függően, hogy a másik ember a téglalap melyik területen „tartózkodik”.

Most tegyük ugyanezt, a téglalap azonban nem egy ember, hanem egy közösség, a mi esetünkben a summerhilli iskolaközösség összes tagjának összes viselkedését szimbolizálja. (Ugyanez azonban természetesen más közösségekre is értelmezhető. A négyzet minden pontja egy lehetséges viselkedést szimbolizál – lásd halmazelmélet.)

A summerhillben együtt élő tanárok, nevelők, gyerekek összes lehetséges viselkedésének halmaza

2. ábra

Az első különbségtétel, amit ezen belül a halmazon belül tehetünk, az az, hogy egy adott viselkedés, tevékenység érinti-e a közösség többi tagjait vagy sem. Vannak olyan viselkedések, amelyek csak az egyént érintik a többieket nem. Valaki kinéz az ablakon, sétálni megy. Véres vitákat lehet folytatni arról, hogy mi hova tartozik, de mondjuk azt, hogy vannak ilyen dolgok, vagyis, hogy a halmaz nem üres.

A téglalap másik felébe tartoznak mindazok a dolgok, amelyek a közösség több vagy kevesebb tagját érintik. (3. ábra)

⁸ Minden emberi kapcsolatban időről időre problémák fordulnak elő. Dr. Gordon egy grafikus ábrázolásmódot talált ki, amely segít ezeknek a problémáknak a meghatározásában. Ha a problémát helyesen határoztuk meg, akkor az segíthet abban, hogy a helyes kommunikációs módszert válasszuk ki a probléma megoldására. (<http://www.gordontraining.com> kipróbálva 2003. 12. 1)

⁹ (<http://www.gordontraining.com/booklets.asp> (kipróbálva: 2003. 12. 1)

1. Nem érinti a többi embert (egyéni szabadság)
2. A többi embert érinti (tovább osztható)

3. ábra

Akármi is van az 1-es mezőben, nevezzük ezt egyéni szabadságnak. Például Summerhillben hagyománya van annak, hogy az órák látogatása vagy nem látogatása ebbe a kategóriába tartozik.¹⁰

Most osszuk tovább a 2-es mezőt aszerint, hogy milyen társadalmi szerveződés nevében van tiltva valami. Menjünk a nagyobbaktól a kisebbekig: Az egész emberiségre vonatkozó szabályok, törvények, nemzetközi konvenciók, az EU szabályai, törvényei, az angol törvények, s végül a városi önkormányzat hozta szabályok. Ha ezeket a szabályokat, törvényeket szegi meg valaki, akkor az adott társadalmi csoportnak megvannak a maga eszközei, hogy a törvényszegőt a maga módján üldözze, büntesse stb., stb. (4. ábra 4. terület) Ezeket a cselekedeteket kivéve marad egy halmaz, amelybe még igen sok dolog tartozik. A fáramászástól az uszodai vízbe ugrásig. Ezek közül egynéhány cselekvés veszélyessége okán az iskola igazgatója által tiltott: például nem lehet a tetőkre, védett fákra felmászni, bombaként az uszoda vizébe ugrani. (4. ábra 3. terület)

Ha ezen szabályozott területet is különválasztjuk, még mindig marad valami: mindaz, amiről a summerhilli heti tanácskozás által hozott szabályok rendelkeznek. Ezek azok a szabályok, melyeket a heti tanácskozás résztvevőinek többsége hagy jóvá, ahol minden résztvevőnek egy szavazata van. (4. ábra 2. terület)

Egy táblázatban ábrázolva az eddigieket, a következő képet kapjuk:

1. Egyéni szabadság
2. Maradék (Az önkormányzat területe)
3. Az iskola igazgatójának szabályai
4. A közösségnél nagyobb emberi egységek vonatkozó szabályai és törvényei

4. ábra

A továbbiakban számunkra a 4. ábrában jelzett 2. terület a legérdekesebb. Ezt a területet nevezzük önkormányzat területének. Ezen a területen a közösség tagjai dönthetik el, hogy mit

¹⁰ Az iskola életében a 90-es évek döntő időszak volt, mert az iskola az angol oktatási kormányzat támadásának célpontjává vált. El kellett dönteni, hogy hogyan reagáljon az iskola a veszélyre. Sokan támogattak azt a nézetet, hogy kompromisszumot kellene kötni a kormányzattal és bizonyos kérdésekben ki kellene elégíteni a kormányzat követeléseit. Zoe azonban (az iskolaigazgató) így döntött: "Mi megjavíthatjuk a falakat, mi megjavíthatjuk a WC-eket, de ami a az iskola filozófiáját és a nem kötelező óralátogatást illeti, ezen nem vagyunk hajlandók változtatni, és ha kell elmegyünk Anglia bíróságára is. Ha ott elveszítjük a pert, akkor elmegyünk az európai bíróságra, és ha ott is veszítünk, akkor bezárjuk az iskolát. Olyan summerhilli iskola, ahol az órák kötelezőek nem lesz." A summerhilli iskola megnyerte a pert. (Jerry Minz: No homework and recess all day (Bravura Books 2003) 80. oldal)

szabad és mit nem. Summerhillben az önkormányzat szerve a közös heti gyűlés, amely tehát egy belső határt húz a 2. területen belüli cselekedetek közé. Ami az önkormányzat szabályai szerint nem tiltott, az a 2.a területhez tartozik: A 1-es mező a 2.a területtel együtt a szabadság tartománya.

	1. Egyéni szabadság
A közösségi gyűlés hatásköre	2.a A közösség többi tagját érintő, de a közösség által megengedett dolgok (közösségi szabadság)
	2b. A közösség többi tagját érintő és a közösség által tiltott dolgok
	3. A közösség többi tagját érintő az iskola igazgatója által tiltott dolgok. (Munkáltatói jogok, gyerekek felvétele és elbocsátása, biztonsági és vagyonvédelmi rendszabályok.)
	4. A nem közvetlen közösségek által tiltott dolgok.

5. ábra

A summerhilli heti tanácskozásokon nem fognak sokat beszélni a 3. és 4. pontról. Arról fognak vitatkozni, hogy valami a 2.a vagy 2.b kategóriába tartozik. A külvilágban pedig arról fognak sokat vitatkozni, hogy egyáltalán valami az 5. kategória melyikébe tartozzon. Ha Summerhill leírására vállalkozunk, akkor mind a két kérdéssel foglalkozni kell. Ha jól akarjuk leírni, akkor rá kell mutatnunk, hogyan néz ki a dolog egy nem summerhilli közösség esetén, összevetve Summerhilllel.

Tegyük meg először az összehasonlítást a summerhilli és a tradicionális iskola között: Az első különbség abban van, hogy az egyéni szabadság területe (1.) a tradicionális iskolában sokkal kisebb. Egy minimuma az egyéni szabadságnak mindig van, de ez Summerhillben nagyobb. Itt például lehet káromkodni, mert ez az itteniek felfogása szerint senkinek sem árt. De éppúgy szabad nyáron meztelenül fürdeni az iskolai uszodában. A tradicionális iskolában mindez tilos. Az, hogy mindezek Summerhillben nem esnek tiltás alá, okozta azt, hogy Summerhill sokan a laissez-faire nevelés eseteként ítélték el.

A másik nagy különbség Summerhill és a tradicionális iskola között az, hogy utóbbiban az a sáv, ahol az iskola igazgatója által tiltott biztonsági szabályok vannak, mérhetetlenül kitágul. Miközben a 2.a és 2.b terület, vagyis a tanácskozások által szabályozott viselkedések halmaza üres. A tradicionális iskolában tanárok és gyerekek közösen nem döntenek el semmit. Legyek pontosabb: Nem döntenek semmiről az egyszerű többségi elv szerint, a diák és tanár egyenlő szavazati joga alapján. Vannak közös látszadöntések, melyek mögött mindig fellelhető a tanár felnőttek túlhatalma. Egyáltalán, a tradicionális iskola hierarchikus. A hierarchia élen az igazgató, mellé felzárkózva a tanárok, és alattuk a tanulók, akik jogfosztott páriák. Ezzel szemben Neill iskolája alapításakor feltette magának minden közvetlen demokrácia¹¹ alapkérdését:

¹¹ Hozzá vagyunk szokva, hogy a demokrácia szót mindenféle jelző nélkül a szájunkra vegyük. Ez nagy hiba, mert a demokrácia típusai egymástól nagyon különböznek. A legjobb volna a modern politikai parlamentáris rendszereket parlamentárisnak és nem parlamenti demokráciának nevezni. A 17. század végéig nem is jutott ilyesmi senkinek az eszébe. Attól az időtől kezdve szokás, hogy az ember a parlament – reprezentációra épülő

A döntéseket, amelyek a közösség tagjait érintik, azok hozzák, akikről azt gondoljuk, hogy ők a legtapasztaltabbak, vagy legjobban informáltak, és a közösség hagyja magát ezektől az emberektől vezetetni, vagy senki(k) nem olyan bölcs(ek) a közösség tagjai közül annyira, hogy az ő nézeteiket mindenki elfogadja. Még akkor is, ha vannak közöttünk olyanok, akik konkrét kérdésekben jobban informáltak, mindannyian képesek vagyunk megtanulni azt, ami a döntéshez szükséges. Természetesen meg kell vitatnunk egymás közt a kérdéseket és átgondolni a dolgokat, mielőtt döntünk. De erre mindenki képes a közösségben. Ezért a közösség szabályainak biztosítani kell azt, hogy mindenkinek joga legyen a döntésekben részt venni. Másképpen szólva, demokratikusan akarjuk magunkat kormányozni.¹² (Persze már a kérdést sem teszik fel a felnőttek a gyerekeknek, sem otthon, sem az iskolában.)

A választ könnyen kitalálhatjuk: Neill a második alternatíva mellett döntött, ami az 5. ábra 2. területét illeti, és ehhez a döntéséhez konzekvensen ragaszkodott.

Amennyiben egy közösség a második alternatívát választja, akkor megfogalmazhatja azokat a kritériumokat, amelyek biztosítják azt, hogy a lefektetett elv meg is valósuljon:

1. Hatékony részvétel (effective participation)

Mielőtt egy döntésre sor kerül, mindenkinek egyenlő és hatékony lehetőséget kell biztosítani, hogy ismertté tegye a maga álláspontját.

2. Szavazategyenlőség (voting equality)

Amikor elérkezik a pillanat, hogy döntést kell hozni, akkor mindenkinek legyen meg a lehetősége szavazni, és a szavazatok súlya legyen azonos.

3. Lehetőség a megértésre (enlightened understanding)

Mindenkinek lehetőséget kell kapnia, hogy mérlegelhesse, átgondolhassa a döntés alternatíváit és várható következményeit.

4. Ellenőrzés a napirend felett (control of the agenda)

A közösség tagjai számára biztosítani kell a jogot, hogy napirendre tűzhessenek bármely őket érintő, érdeklő kérdést.

Summerhillben mindezek a kritériumok teljesülnek a 4. ábra két területéhez tartozó tevékenységekkel kapcsolatban. Az egész rendszer átlátható.

Summerhill ez a közösségi modell teszi Summerhillé. Az egyéni szabadság széles sávjától, melybe az órák látogatásának önkéntessége is beletartozik, a közösség tagjainak egyenlőségéig, és önkéntes részvételi szabadságig azokon a tanácskozáson, melyeken a 2.a és 2.b sávba tartozó ügyek közötti határokat húzzák meg.

Az atyáskodó szülők, az atyáskodó tanárok mind azt képzelik, hogy ahogyan ők a világot látják, és ahogyan ők alattvalóikat kormányozzák, az az egyetlen lehetséges megoldás. Atyáskodásukkal tartják kiskorúságban gyerekeiket, növendékeiket. Hogy ezzel sokukat tönkre is teszik, azt nem fogják soha észrevenni, belátni. Tudják ugyan, hogy alárendeltjeik nem mindenben követik tanácsaikat és parancsaikat, de más utat nem ismernek, mert ők is ebben a rendszerben nőttek fel. Amíg gyerekek voltak, addig szenvedtek a szülői, tanári atyáskodó irányítástól, és ahogy felnőtté váltak, a szerepváltás után ezt a modellt éltetik tovább.

rendszereket is demokráciának nevezze azon az alapon, hogy itt lassan mindenkinek választójoga van. Ez a választójog azonban semmi ahhoz képest, amit a görög közvetlen demokrácia nyújtott teljes jogú tagjainak.

¹² Robert A. Dahl: On democracy (Yale University Press 1998)

A summerhilli iskola szakított ezzel a társadalmi modellel. A tradicionális társadalom nem hisz a gyerekekben és annak abbéli képességében, hogy fel tudja fogni – ha nem is a maga absztraktságában, hanem praktikusán a mindennapi életben –, hogy a közösségi együttélés miatt tekintettel kell lennie másokra. Summerhill azonban példáját adja annak, hogy ez tévedés, mert a gyerek valóban képes erre. Ennek az a feltétele, hogy egyéni szabadságát tiszteljék (az 1. és 2. terület közti határ), és hogy a tanácskozásokon a közös élet szabályozása közben megtanulja a maga szükségleteit artikulálni, a másik ember szükségleteit belátni, és az együttélés kedvéért tolerálni.

A közösség szempontjából végeredményben a közösség egy tagjának viselkedése vagy elfogadható, vagy nem. Ha nem elfogadható, akkor vagy meg lehet mondani, hogy miért nem az (melyik kategóriába, a 2.b, a 3 vagy a 4-be tartozik), a 2.b kategória esetén lehet hivatkozni a közösen hozott szabályokra. Ha nem vonatkozik rá tiltás, akkor a közösség valamely tagja javasolhatja, hogy hozzanak rá törvényt, és ha a többség elfogadja a javaslatot, akkor a dolog elrendeződött, de ha a többség elutasítja, akkor meg kell próbálni együtt élni a többséget nem sértő viselkedéssel. Summerhillben a törvények uralkodnak, nem az igazgató és a tanárok.¹³ Amire nincs szabály, az megengedett. Ez magyarázza azt, hogy az iskolában igen sok közös szabály van, mert senkinek nincs joga egyénileg ad hoc szabályokat hozni, ahogy ez a tradicionális iskolában szokás.

Másképp fogalmazva, tilos olyan tenni, amit a közösen hozott törvények tiltanak. Ezt angolul „licenc”-nek, régies német szóval „Zügellosigkeiten” nevezik. Nehéz erre magyar szót találni, de nevezzük zabolátlanságnak, szabadosságnak. (5. ábra 2.b terület) Túlkapás az, ha a közösség valamelyik tagja vagy csoportja valami olyasmit tesz, ami a közösség többi tagját negatívan érinti, pl. trombitálni az éjszaka közepén, zavarni az órát, vagy hogy egy tanárokra vonatkozó tilalmat említsünk, elkésni az óráról.

Ha valaki ilyesmit tesz, akkor a többieknek joga van őt, bárki legyen is az, a gyűlés elé idézni, és ott a tényállás tisztázása után büntetést kiszabni rá.

2. A közösségi gyűlés

Mindezt még pontosabban akkor érthetjük meg, a fenti általános elveken túl, ha a gyűlés részleteiről beszélünk. Látni fogjuk, hogy az elvek megvalósulását hogyan biztosítja az önkormányzat.

Az alapelv szerint a gyűléseken mindenki részt vehet, és mindenkinek egy szavazata van. A tanácskozások heti időpontja állandó (bár ez az időpont közös elhatározásra változhat), hogy beleépülhessen az életritmusba. A gyűléseken való részvétel azonban nem kötelező. Nem kötelező, mert az, hogy valaki nem vesz részt, nem sért senki mást (1. terület). Szavazni viszont csak az szavazhat, aki ott van. Így aki nem megy el, lemond arról, hogy a többieket szóval és szavazatával befolyásolja. A szokásos részvételi arány ezért mindig magas, de nem 100%-os.

A tanácskozásnak két tisztségviselője van, az ülésvezető (chairwoman or chairman) és egy titkár (secretary), mindkettő diák.

A tanácskozás (gyűlés) vezetőjének a gyűlés ideje alatt nagy hatalma van. Ő adja meg vagy veszi el valakitől a szót, ő dönti el, hogy az előzetesen a napirendre került kérdések milyen

¹³ A parlamentáris – reprezentatív demokráciák sokkal kevésbé töltik be ezeket a funkciókat, meg akkor is, ha tendenciájában erre fele mutatnak. Azzal azonban, hogy a demokrácia fogalmat maguknak kisajátítottak rettenetes pusztítást vittek végbe a fejekben. Nevezetesen azt, hogy az emberek tudnák azt, hogy mit jelent a klasszikus értelemben vett demokrácia és azt, hogy ez kisebb közösségekben – mint például, iskolák, klubok mértében is működtethetők.

sorrendben legyenek megtárgyalva, ő kéri meg azokat, akik közbeszólnak, hogy jelentkezzenek és várják ki a sorukat. Ha valaki zavarja a gyűlést, akkor kiutasíthatja az illetőt, és ha elszabadul a pokol, akkor be is zárhatja a gyűlést. Mindez arra szolgál, hogy a gyűlések hatékonyak és követhetőek legyenek.

Ugyanakkor az ülésvezető szerepének túlzott hatalmától három garancia védi a közösséget:

1. Az ülésvezető személye minden héten változik. Ez fontos, mert különben az történik, mint ami a tradicionális iskolában az osztályfőnökkel, vagy az igazgatóval a munkahelyen, hogy egy idő után kialakul körülöttük a diákok, a beosztottak egy csoportja, akik mindig azt teszik, mondják, amit az osztályfőnök vagy az igazgató mond vagy gondol. Az ülésvezető így nem válik főnökké, a közösség hierarchikussá. Az ülésvezető szerepe csak az ülés vezetése, és így nem alakulhat ki körülötte klikk azokból, akik az ülésvezető támogatásáért cserébe privilégiumokat kapnak.
2. Megbízása csak a tanácskozás vezetésére szól. Nem nyilváníthat véleményt a tárgyalt ügyekben. Ha valamilyen ügyben mégis véleményt akar nyilvánítani, akkor le kell tennie hivatalát erre az időre, és azt arra az időre valaki más veszi át.
3. A következő hét ülésvezetőjét az e heti megbízott jelöli ki, aki választhatja a barátját is.

A rendszer tehát akadályozza a klikkesedést azzal, hogy az ülésvezető hatalmát korlátozza, ugyanakkor nem teszi lehetetlenné, hogy valaki – akit emberi képességei erre alkalmassá tesznek –, szünetekkel újra és újra ülésvezető legyen. A jó ülésvezetőt a közösség megbecsüli. Ülésvezetőnek lenni azonban nem kötelező.

A tanácskozások másik tisztviselője a titkár. Az ő személye hosszabb időn át nem változik. Az ő feladata feljegyzéseket készíteni a tanácskozásról, amit nyilvánosságra hoznak. A tanácskozás résztvevőire is vonatkoznak szabályok: Beszélni csak az beszélhet, aki ezt előzőleg kézfelemeléssel jelzi, és a tanácskozás ülésvezetőjétől engedélyt kapott.

A tanácskozás megszólalásaiban sok visszautalást találunk korábbi megszólalásokra. A tanácskozás voltaképp folyamatos beszélgetés az együtt élő emberek ügyeiről. A tanácskozás döntései szabják meg a határokat, hogy a közösség tagjai mit tehetnek és mit nem. Ez a tanácskozás célja. Mint egy családban.

A tanácskozás egyben egy olyan hely, ahol a közösség tagjai meghallgatásra találhatnak. Ha az érv, amit a megszólaló előad, a többiek számára logikusnak tetszik, akkor jóváhagyhatják a dolgot. Ez nem jelenti azt, hogy örökre így is marad. Semmi negatív nincs abban, ha egy téma újra és újra szóba kerül. A problémákra több elfogadható megoldás létezhet, ki lehet őket próbálni. A cél soha nem a végső, hanem csak egy működőképes megoldás. A beszélgetés folyamatában lehetnek erős érzelmi reakciók is, amikor a felszólaló a többieket olyan hülyének érzi, hogy legszívesebben rájuk vágná az ajtót, vagy épp rájuk is vágja.

Mindenről lehet beszélni: aggodalmakról, dühökről. Ezeket ki lehet mondani. Ezekről is beszélni kell.

A tanácskozás eredménye a megoldások és döntések, de legalább olyan fontos maga a folyamat, a részvétel, a megoldások keresése: beszélni, érvelni, gondolkodni, választani. Ezért is szükséges, hogy a gyűlések gyakran, hetenként ismétlődjenek.¹⁴

¹⁴ A gyűléseknek több változata van. Van úgynevezett bírósági ülés és van törvényhozó gyűlés, van speciális ülés és informális gyűlés is. A gyűlések típusai is változnak a közösség igényei szerint.

A gyűlésre nem csak azért mennek el a közösség tagjai, hogy a szabályok megsértőit feljelentsék. Azért mennek el, hogy megtudják, mi történt. De azért nem csevegni mennek. Ha a tanácskozások ritkábban lennének, akkor jóformán csak arra jutna idő, hogy az égető ügyeket megbeszéljék. Pedig jó, hogy másra is jut idő.

A tanácskozás több mint konfliktusmegoldás, lényege a dialógus, amely tartalmazhat konfliktusmegoldást, de betölti azt a funkciót is, amit a demokratikus közösség jellemzésekor a 3-as pontban jeleztünk, hogy a közösség tagjai tanulhatnak a döntésekből. Míg a tradicionális iskolában a gyerekek rendszerint elvesztik az önkormányzásra való képességüket, addig Summerhillben ezek a képességek fejlődnek.

Fentebb már említettük, hogy a gyűlés célja a határok kijelölése. A kiindulópont ehhez az, hogy figyelembe vesszük, hogy mi emberek nem vagyunk egyformák. A határok kijelölése biztosítja, hogy az egyének vagy a csoportok ne legyenek hátrányosan megkülönböztetve.

3. Összegzés

Az önkormányzat területén belül a summerhilli közösség tagjai elmondhatják azt, amit Periklész mondott az athéni demokráciáról: *„Bár közösségünk tagjai különböző szerepeket töltenek be, mindenki igazságos megítélője a közösség ügyeinek.[...] Ahelyett, hogy a beszélgetéseket akadálynak tekintenék, hisznek abban, hogy a tanácskozások a bölcs döntések meghozatalának elengedhetetlen megelőzői.”*¹⁵

Mindez szemben áll azzal, ahogyan a tradicionális hierarchikus szervezet működik: Fenn eldöntenek valamit, aztán mobilizálják a tömeget. Ennek példája a kijelölt szakértők által megírt tananyag, melyet aztán lenyeletnek a diákokkal. (Legalábbis azt hiszik). Ennek ellentéte Summerhill, mert itt nincs szükség a mobilizálásra. A gyerekek ismerik a szabályokat, gyakran jobban, mint a tanárok, mert magukénak érzik őket. Míg a tradicionális iskolában tölcserézés folyik, addig summerhill hisz a gyerekek érdeklődésében, abban, hogy a gyerekek természetük szerint szeretnek tanulni.

Összefoglalva a kétféle közösségszervezés legfontosabb különbségeit:

Hierarchikus közösség	Demokratikus közösség
Főnökösdi	Megbeszélés
Törzsi gondolkodás – ellenségeskedés	Közösségben gondolkodás
Milyen fontos vagyok én	Egymástól tanulni, egymás szerepéről tanulni
A főnök a király – mindent ő dönt el	Közösségi vezetők – megoldások keresése – tanácsok – eljutni egymás megértéséhez
A hatalom egy kézben	A hatalom megosztott
A szabályok rögzítettek	A szabályok változnak
A szervezeti rend rögzített	A szervezeti rend változik a közösség tagjainak igénye szerint

Summerhill bizonyítja, minden ember képes volna élni a ma szokásos hatalmi egyenlőtlenségek nélkül, nem szorulna mások döntésére, hogy mit tehet és mit nem. De ez a képesség egy atyáskodó társadalomban nem bontakozhat ki. Summerhillben igen. Ezért nem is vesznek fel a gyerekeket 11 év felett, mert úgy találták, hogy a tradicionális család és/vagy

¹⁵ Thüküdidész: A peloponnészoszi háború (Európa kiadó 1985. 148. oldal)

a tradicionális iskola erre az életkorra olyan mértékben károsítja az embert, hogy már nem képes a szabadsággal élni.

Az önkormányozó közösségnek vannak és lehetnek más megoldásai is, mindenesetre a summerhilli modell bebizonyította, hogy a közvetlen demokrácia egy iskola keretében eredményesen működtethető.